Mundruczó Kornél

Zuhanás az ismeretlenbe

Mundruczó Kornél a Téli utazás rendezői kérdéseiről, a menekült-krízisről és a „humanista művészetről”

„...nem az a kérdés, hogy a humanitárius eszmék fognak-e győzni vagy az önvédelmi reflexek. Hanem hogy merünk-e tévedni. Nem tudjuk, mi folyik. Teljes az ideológiai összeomlás. Nincs szavunk arra, ami körülvesz minket. Nem válik revelatívvá egyetlen eszmerendszer sem, legyen az akár Slavoj Žižeké vagy Orbán Viktoré. Nem működik semmilyen képlet, nincs revelatív értelmezése a jelenségnek. Ellenben az a kérdés, hogy meg akarjuk-e tanulni, meg akarjuk-e ismerni a krízis által kínált ismeretlent. Mégpedig úgy, hogy először bevalljuk: nem értjük, ami történik.”

Két és fél éve, amikor először kezdtem foglalkozni Schubert *Téli utazás*ával, a menekültválság még nem ért utol bennünket, noha szerintem már akkor nagyon benne volt az európai légkörben. Gondolok például Lampedusára *[utalás a szigetre érkezett menekültekkel szembeni kegyetlen bánásmódra – A szerk.]*, a francia iszlamofóbiára, és az angolok is lezárták már akkor az alagutat Anglia felé *[odáig ezen az alagúton keresztül próbáltak a menekültek az országba jutni – A szerk.]:* Európa számára nem volt tehát ismeretlen a krízis. Számunkra Magyarországon viszont soha nem volt jelen a bevándorlás problémája, mi mindig is egy fehér országban éltünk mindenféle behatás nélkül. Ezzel szemben gyerekkori emlékem, amikor először jártunk a szüleimmel Angliában és Franciaországban, hogy mennyire váratlanul ütött meg akkor engem az a színesség, amit ott tapasztaltam – ami részben persze a gyarmatosító országok sajátja. Nálunk ennek a tapasztalata teljesen hiányzik. Részben biztosan ennek köszönhetőek a menekültkrízisre adott itthoni, hisztérikus reakciók.

Amikor színpadra készültem állítani a Schubert-dalciklust, azon gondolkoztam tehát, miben manifesztálódik számunkra a *Téli utazás* magányos fiúja. Először is párba állítottuk Bartóktól *A kékszakállú herceg vár*át a *Téli utazás*sal, ami önmagában is szokatlan társítás, mert egy hatalmas csinnadratta és egy nagyon intim mű kontrasztja. Azonban én éppen a Kékszakállú herceg titokzatos, ismeretlen figurájában találtam egy nagyon hasonló mozzanatot, mint a *Téli utazás* fiújában, és úgy döntöttem: a kettő lehet ugyanaz a valaki. Egy kóborló fiú, akit elűztek otthonról, és az idős Kékszakáll, akit a jelenben a múlt traumáinak szobái vesznek körül. Schubert zenéjéhez korábban nem volt közöm, leszámítva, hogy gyerekkoromban a nappaliban untam, amikor a szüleim feltették a lemezt. De most minél többet hallgattam, egyre inkább értelmet nyert azáltal, hogy mögé képzeltem a menekültproblémát. Hiszen a menekültlétnek van egy markáns státusa, méghozzá fizikai értelemben: menni kell, nem tudod, hol eszel, hol alszol. Ez egy nehéz és kétséges lét, ahol az idő kérdése az

Szemenyei János a Téli utazásban (BMC)

Elhangzott az ELTE Művészetelméleti és Médiakutatási Intézete Még mit nem?! című színházi műhelybeszélgetések foglalkozásán a menekültválságról. (A műhelyt vezeti: Ady Mára, Darida Veronika, Herczog Noémi és Tompa Andrea.) Szerkesztette: Herczog Noémi.

egyik kulcsmozzanat. Úgy értem, ők – státusuk nem lévén – valamiféle időn kívüliségbe kerülnek, amivel azonban a mi nagyon is időközpontú létezésünket hirtelen és azonnali reakcióra késztetik.

Az ő szempontjukból azonban a válság: fejlemény. Bekerülnek a mi kortárs időnkbe, ami pár éve még nem volt elmondható. Mi két és fél éve elmentünk, és végigjártuk a magyarországi menekültek valóságát. Nagyon erősen hatott rám, amikor láttam, hogy ezekről a fiatal fiúkról – mert zömmel fiúkról beszélünk, tíztől a negyvenéves férfiig – tényleg egyáltalán nem lehet megállapítani, kicsodák. Teljesen másik időben élnek. Fura haláltáborokban, amelyek természetesen nem azonosak a szó egyéb konnotációival, de mégis, a társadalmon kívül, táborokban éltek a menekültek Bicskén vagy Debrecenben, fiatal és nem annyira fiatal lelkek. Egyáltalán nem lehet érteni, megérteni a sorsukat. Azt sem lehet tudni, hogy amit mondanak, úgy van vagy sem. A mi absztrakt európai kultúránkhoz képest a maga absztrakt európai fejlődésével és hagyományaival mindez olyan döbbenetesen másfajta tapasztalat, amit sehová sem tudunk tenni.

Én azt tanultam meg belőle, hogy bolygónk háromnegyed részét egyáltalán nem értem. Nagyjából az Egyesült Államok és Európa kultúráját talán ismerem, de vége, nem ismerek több kultúrát. A munka során beszéltünk szociológusokkal, feltérképeztük a menekültáradat lehetséges okait, megértettük a háborús eseményeket, az afrikai abúzusokat és a mélyszegénységet is. Mindegyik menekült kap egy kategóriát, mert muszáj valahogy elhelyeznünk őket, amikor meg akarjuk érteni, ki honnan jött. Azt hisszük, ezáltal megtanulunk valamit, pedig kétlem, hogy így volna. Persze akkor még működött a Dublin Law *[Az Európai Unió jogszabálya a tagállamok felelősségét határozta meg egy menedékkérelem elbírálásában – A szerk.]* is, egy menekültnek tehát volt esélye arra, hogy magyarországi státust szerezzen. Persze nem feltétlenül akart itt maradni, sőt. És azt is lehetett látni, legalábbis érezni, hogy a menekültek száma növekszik. Valami robbanni fog. Olyan vágyat és akaratot láttam a szemükben, ami számomra addig ismeretlen volt.

Mi két és fél éve elmentünk, és végigjártuk a magyar menekültek valóságát.

Számomra azonban az volt a kérdés: hogyan formálható meg a színház eszközeivel ez az érzés, ami a látottakkal kapcsolatban átéltem, és hogyan keveredik a nézőben mindez úgy, hogy később ne hagyja nyugodni? Hogyan lehet tehát a legegyszerűbb, legnyilvánvalóbb gesztusokig visszaegyszerűsíteni ezt a sajátos létezési módot? A válaszunk az volt, hogy megpróbáltunk erre az életformára egy installációt készíteni: erre a filozófiai, kierkegaard-i értelemben vett ismétlés logikájára épülő életre. Összeállítottunk egy csoportot, hatvan-nyolcvan embert, és nagyon egyszerű dolgokat kértünk tőlük öt napon keresztül. Például: egyetek, imádkozzatok, mossatok fogat. Leltározni akartuk az életüket, miközben le is játszottuk nekik Schubert zenéjét. Érdekes volt a távolság Schubert és a gesztusaik között, illetve a között, ahogyan erre a zenére reagáltak. Hogy minél inkább elfedtük érzelmességüket, sőt, effektíve azt kértük, hogy ne fejezzék ki az érzéseiket arról, hogy érzik magukat Magyarországon, és milyenek a jövőbe vetett reményeik, annál melegebb, fűtöttebb lett az anyag. Elképesztő érzelmi muníciót tudtak fölmutatni, és éppen csak eddig a fölmutatásig tudtunk és akartunk eljutni.

Szeretem a felmutatás gesztusát, majd szeretek a felmutatás alapján politikailag inkorrekt vitát kezdeményezni, amiben nem az ismerős ideológiai terhek, súlyok, megszokások, hisztériák mozgósítják a néző gondolkodását, mint a mindennapokban. Egy ideológiától mentesebb országban talán kevesebb, egy ideológiailag túlfűtött országban több zavar keletkezik az ideológiák színpadi felforgatásából. Hiszen nálunk mindenki rögtön megijed: mit mond? Azt mondja-e, ami az én hitem, az én ideológiám és világnézetem? A Proton Színházban bemutatott munkáink sem szeretnének a fent említett sztereotípiáknak megfelelni, talán ennek következménye gyér kritikai elismertségünk is. A kisebbségek művészeti reprezentációjának kérdésében is ezt látom a legfontosabb kritériumnak, hogy a felmutatás azzal váltson ki reakciót, hogy megfosztja a befogadót a maga komfortigényétől: *a mi szerint élek én* megválaszolt, megkérdőjelezhetetlen tudásától. Ezért kevéssé hiszek a Zeitstückben és a politikai színház agitprop jellegében, mert mindkettő kontraproduktív: pont a politikai aktivitásom gyengíti. Miközben egy műalkotás, egy akadály, amiben felbukok, amin nem tudok túllépni: mozgósít. Méghozzá sokkal inkább mozgósító erejű, ha a mű mint egy objektum áll ellőttem, mint egy ledönthetetlen szobor, mint egy áthatolhatatlan, félresöpörhetetlen, zavarba ejtő anyag, valaminek a hiánya, amit a nézőnek kell kitölteni. Zuhanás az ismeretlenbe.

Az én értelmezésemben a menekültkérdés kapcsán majdnem hogy nem az a kérdés, hogy a humanitárius eszmék fognak győzni vagy az önvédelmi reflexek. Hanem hogy merünk-e tévedni. Nem tudjuk, mi folyik. Teljes az ideológiai összeomlás. Nincs szavunk arra, ami körülvesz minket. Nem válik revelatívvá egyetlen eszmerendszer sem, legyen az akár Slavoj Žižeké vagy Orbán Viktoré. Nem működik semmilyen képlet, nincs revelatív értelmezése a jelenségnek. Ellenben az a kérdés, hogy meg akarjuk-e tanulni, meg akarjuk-e ismerni a krízis által kínált ismeretlent. Mégpedig úgy, hogy először bevalljuk: nem értjük, ami történik. Egy világrend felbomlóban van, és most, hogy találkozunk az ismeretlennel, és nem előre elrendelt kényszerpályákon közlekedünk, a jövőnek újra tétje van. Ha költőien akarok foglamazni: végre van jövőnk.

A kérdés humanitárius része természetesen ott van, hogy te mint fehér, egy menekülthöz képest jelentősen gazdag ember, adsz-e neki zsömlét vagy nem adsz neki zsömlét. De a hisztériát nehéz volt értelmezni: mert persze, hogy az ember ad és tesz, és remek, hogy ennyi szolidaritást hoz elő a menekültválság krízishelyzete, de végtelenül szomorú, hogy más rászorulókkal kapcsolatban miért nem hozza elő ugyanezt. Például a saját hajléktalanjainkkal, demenseinkkel, betegeinkkel kapcsolatban. Többek között erről szól *Demencia* című előadásunk is: minden társadalmat elsősorban az jellemez, ahogy a saját elesetteivel bánik. A krízis a válasz

FOLYTATÁS A 4. OLDALON

(23. oldal)

A SZERELEM ZSOLDOSAI

Szkárossy Zsuzsa felvétele

(26. oldal)

EGYASSZONY

Schiller Kata felvétele

(28. oldal)

KOVALIK BALÁZS

Schiller Kata felvétele

Menekültek

1 Mundruczó Kornél: Zuhanás az ismeretlenbe

5 Jászay Tamás: Nem lehet elmondani
Tolnai Szabolcs: *Exodus*

7 Kovács Bea: Multikulturális csodák
Needcompany: *A vak költő*

Az Olaszliszkai

9 Hermann Zoltán: Fél. Igazság.
Borbély Szilárd: *Az Olaszliszkai*
Kommentár: Kovács Natália, Tompa Andrea

14 Török Tamara: A riasztó valóság költőisége
Az Olaszliszkai című előadás dramaturgiai munkálatai

Kritika

19 Tarján Tamás: Hév bőviben
Weöres Sándor: *Psyché*
Kommentár: Miklós Melánia, Urbán Balázs

23 Adorjáni Panna: Ahhoz képest jól állunk
Esszé a férfitest-reprezentációról három kortárs magyar előadás kapcsán

26 Rádai Andrea: Egyben lenni
Változatok a női testre az *Egyasszony* című előadásban

Interjú

28 Rácz Judit: Hozzátenni magamat
Beszélgetés Kovalik Balázzsal

31 Szoboszlai Annamária: Durván munkált anyagok
Beszélgetés Antony Hamiltonnal

A szomszéd kertje. Nemzeti fesztiválok

35 Pavel Rudnyev: A zárókő
Milyen veszélyekkel jár az Arany Maszk megszűnése?

38 Andrew Haydon: A nemzet színháza

39 Miruna Runcan: Örök újrakezdés
A Román Nemzeti Színházi Fesztivál

41 Joanna Biernacka – Paweł Płoski
A Varsói Színházi Találkozó – hagyományosan a legfontosabb

43 Esther Slevogt: A Berlini Színházi Találkozó

Képzés

44 Visky Andrej: Három év a Yale rendező szakán

A címlapon:
Szemenyei János a *Téli utazás*ban (BMC). Schiller Kata felvétele
A hátsó borítón:
Psyché (Nemzeti Színház). Dusa Gábor felvétele

színház

MAGYAR SZÍNHÁZI TÁRSASÁG | ORSZÁGOS SZÍNHÁZTÖRTÉNETI MÚZEUM ÉS INTÉZET

XLIX. évfolyam 1. szám
2016. január

Megjelenik havonta
XLIX. évfolyam
HU-ISSN 0039-8136

FŐSZERKESZTŐ: **TOMPA ANDREA** SZERKESZTŐSÉG: **HERCZOG NOÉMI, KRÁLL CSABA, RÁDAI ANDREA**
KÉPSZERKESZTŐ: **SCHILLER KATA** OLVASÓSZERKESZTŐ: **KOLTAI MARI** SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: **CSOMOR MÁRTONNÉ**
Szerkesztőség és kiadó (SZÍNHÁZ ALAPÍTVÁNY): 1126 Budapest, XII., Böszörményi út 30–32. D épület 1. lépcsőház, II. emelet 8.; **Telefon/fax:** 214–5937, 225–1775; (bankszámlaszám: 10402166–21624669–00000000), **http:**//www.szinhaz.net; **e-mail:** szinhazalapitvany@gmail.com; **Felelős kiadó:** TOMPA ANDREA

Terjeszti LAPKER Rt. és alternatív terjesztők. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető a szerkesztőségben, közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII., Orczy tér 1. Tel.: 06 1/477–6300; postacím: Bp., 1900). További információ: 06 80/444–444; hirlapelofizetes@posta.hu. **Pénzforgalmi jelzőszám:** 11991102–02102799. **Előfizetés egy évre:** 4500 Ft – **Egy példány ára:** 450 Ft.

Tipográfia: Tooth Gábor Andor. **Nyomdai előkészítés:** Dupla Studio.
A nyomás készült: Multiszolg Bt., Vác

www.szinhaz.net

TÁMOGATÓK:
Nemzeti Kulturális Alap

IMEDIA

Magyar Színházi Portál
www.szinhaz.hu

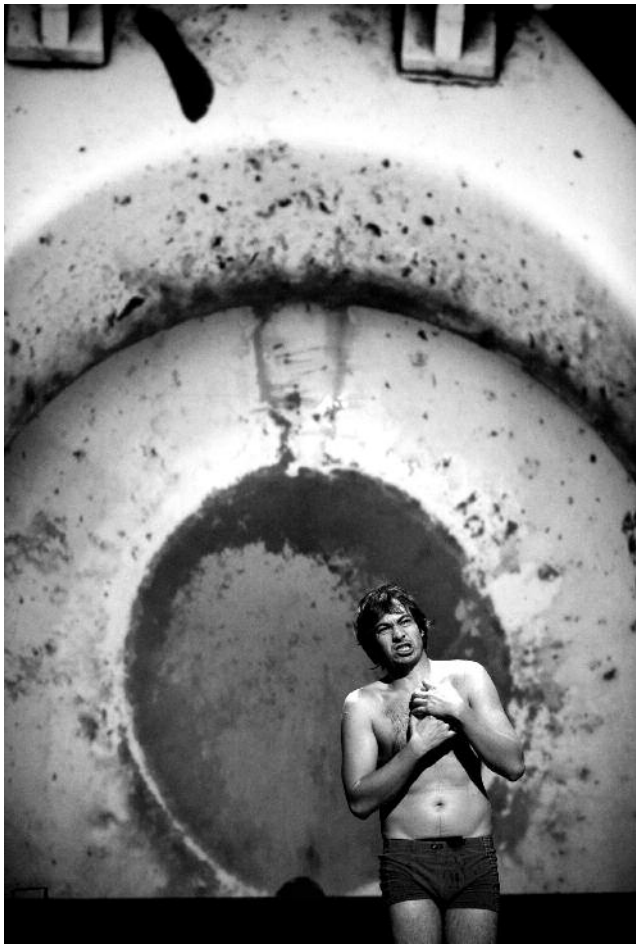

Schiller Kata felvételei

krízisét is hordozza: amikor állok a gardrób előtt, viszem a menekülteknek a ruhákat, amikbe aztán majdnem belefulladnak. Ruhára nincs szükségük. Nekik legális papír vagy útlevél kell. Sapkát vinni nekünk van szükségünk, a saját bűntudatunk elfedésére.

A *Téli utazás* magyarországi bemutatója alkalmával dilemma volt számomra az is, használjunk-e a mostani válságból képeket. Úgy gondoltam, mindenképp használni kell, de feltétlenül mi forgassuk le. A szenzációhajhász fotók nem alkalmasak arra, amit szeretnék. Végül is három kamerával, nyolc vagy kilenc napot a helyszínen voltunk, mégsem nagyon tudtam mit kezdeni ezzel a hatalmas anyaggal. Kizárólag az utolsó háromperces *Der Leiermann* című dal elején jelenik meg a vonulás. Mert ez volt az egyetlen dokumentum, amiről azt éreztem, hogy talán valamit visszaad abból az érzésből, amit a forgatáson tapasztaltunk. A többi, újonnan forgatott kép mintha csak eltávolított volna a menekültléttől, szemben az anyaggal, amit két és fél éve forgattunk, amikor még nem volt a témának tétje. Mert azt éreztem – és most megint megpróbálok politikailag inkorrekt lenni –, hogy ők is tökéletesen játsszák a menekült szerepét. Tudatosan és érzékenyen. Számomra persze nyilvánvaló az én többségi létem elnyomó volta. De arra gondolok, ami elhangzott a KÁVA *Elveszettek* című előadásával kapcsolatban: hogy ezerszer érdekesebb, amikor a roma származású színész már nem romát játszik.

A Proton Színház *Szégyen* című előadásában (2012) nekünk is meg kellett válaszolni: hogyan ábrázoljuk a fekete embert. Mi legyen ezzel a fekete/nem-fekete, paróka/nem-paróka kérdéskörrel. Főleg mert Németországban is játszottuk az előadást, ahol hatalmas kérdés: hogyan reprezentálhatsz marginális csoportokat úgy, hogy ne legyél egy intoleráns kirekesztő kelet-európai? Nálunk most a *Téli utazás* Hans Zender-féle változatában végül egyetlen sorsot személyesített meg az énekes, Szemenyei János. Antwerpenben pedig még ez is hiányzott: csak egy installáció volt látható, és szürke ruhás gyerekek, akik nem is jelentettek feltétlenül menekülteket a színpadon. Mert nem lehet és nem is szabad fölvenni a versenyt azzal, aki a sorsában hordozza a saját történetét. Az ilyen ember, aki egy a sorsával – abban az értelemben, ahogyan a fontos akadályokról az előbb beszéltem –, szintén akadályt képez a színpadon. Ezt használtam a *Frankeinstein-terv*ben (2007) és előtte-utána jó néhány filmemben az *Afta* című kisjátékfilmemtől a *Fehér isten*ig rendszeresen. Ezzel nem tagadni akarom a színészet legalitását, sőt. Azt hiszem, egymással kontrasztban van a kétfajta létezésnek a jelentősége. Visszatérve azonban a kisebbség reprezentációjának kérdéséhez: mindenképpen nagyon jó egy roma a színpadon akkor is, ha nem romát játszik, sőt, akkor a legjobb, mert végre kiszedtük ebből az áldozat-szerepből, ahol kötelezően lenni hivatott, megfelelvén a kisebbségábrázolás magyar művészi tradíciójának. Szeretném már azt a roma-filmet látni Magyarországon, amelyben a roma szereplőt tudatosan kiszedik az áldozatszerepből, amibe tudatosan bele van kényszerítve. Egyelőre ez túlontúl kockázatos, és az én személyes döntésem az, hogy nem nyúlok hozzá. Nehéz ebből a rossz és kötelező sémából kitörni: „a jó cigányt elűzik a szemétlepről, a jó cigány hegedülhet". Miközben ezzel a dramaturgiával folyamatosan lenézed, megveted, lenyomod és elnyomod őt. A kötelező, áldozati szerepkör pontosan azokat a tabukat erősíti, amelyek ellen szólni akar. Az alkotó viszont megfelel vele a középszernek, szavazatokat szerezhet, hogy népszerű legyen vele, akár egy politikus.

Én annak a szabadságát akarom csak megőrizni ezekkel az anyagokkal, hogy „nem tudom". Sőt, az, aki most nagyon okos: gyanús. Mert ez éppen egy ritkán adódó és ennyiben fontos pillanata az életnek. Amely – például a rendkívül absztrakt gazdasági válsággal ellentétben – nagyon egyértelműen és tulajdonképpen nagyon látványosan beszéli el, amivel régóta küzdünk: mi is az európai gondolat, és mit jelent ez számunkra. Azért hoztam szóba a romákat, mert azt hiszem, nálunk egyedül az ő helyzetükhöz hasonlítható a mostani krízissel kapcsolatos hisztéria. Miközben intoleráns nemzetnek gondolom magunkat, a menekültekhez fogható kirekesztő attitűdöt mégsem érzek sem az én félromán származásommal vagy a felségem zsidóságával kapcsolatban. Magyarországon egyedül a romákkal kapcsolatos kirekesztés hasonlítható össze egy angol kisváros fóbiáival vagy a francia iszlamofóbiával. Talán mert egyébként teljesen fehér nemzet vagyunk. Most talán ezért szerepeltünk le a krízis humanitárius vonatkozásában is. A művészet azonban mindig humanista gesztus, mert a lélekhez szól. Akár optimista, akár pesszimista, mindig feleslegés és szabad.

Mert nem lehet és nem is szabad fölvenni a versenyt azzal, aki a sorsában hordozza a saját történetét.